

CASTRUL ROMAN DE LA BOLOGA. SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DIN ANUL 1969

DE
N. GUDEA

În vara anului 1969 între 30 iunie — 27 iulie s-a desfășurat la Bologa pe teritoriul castrului roman cea de a patra etapă de săpături arheologice¹. A fost cercetată *praetentura sinistra* cu o secțiune (a IX-a= $130 \times 1,20$ m) ce pornea din *atrium* și traversa diagonal *praetentura sinistra* până la zidul interior al turnului din colțul de NV². A fost cercetat deasemenea *latus praetorii sinistrum*. Această porțiune din castru, ca de altfel toată partea sa centrală, este foarte răvășită și denivelată³. Au fost trasate trei secțiuni: (a XII-a= $45 \times 1,20$ m; a XII-a A= $35 \times 1,20$ m; a XV-a= $10 \times 1,20$ m) paralele și avînd direcția est-vest, distanțate între ele cu cca 10 m. Tot aici au fost trasate secțiunile a XIV-a ($15 \times 1,20$ m) pentru a verifica limitele spre vest ale clădirii comandamentului și a XVI-a ($15 \times 1,20$ m) pentru a afla poziția zidului de N a clădirii B, aflată la vest de praetoriu.

La porta principalis dextra a fost trasată o secțiune transversală pentru a identifica și verifica planul bastionului de V rămas necercetat⁴.

¹ În legătură cu cercetările arheologice efectuate la castrul roman de la Bologa: M. Macrea în *ACMIT*, IV, 1939, p. 197—223; E. Chirilă — N. Gudea, în *Materialele*, X, (mss); N. Gudea, în *Apulum*, X, 1972, p. 121—150. Mulțumesc prof. E. Chirilă pentru permisiunea de a publica rezultatele acestor cercetări și pentru sfaturile competente pe care mi le-a dat.

² Secțiunea a IX-a continuă de fapt o secțiune trasată chiar în anul 1967 pentru determinarea clădirii comandantului.

³ Despre starea terenului în porțiunea centrală a castrului am mai vorbit și în rapoartele anterioare: vezi *Apulum*, X, 1972, p. 122-3. Așa cum spuneam și acolo faptul că terenul pe care se află castrul este cultivat ne obligă să urmărim o destul de sinuoasă linie a cercetărilor. În anul 1969 datorită intervenției direcțiunii Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj a fost trecut în patrimoniul statului o porțiune din castru. Folosim prilejul pentru a mulțumi tovarășului acad. prof. C. Daicoviciu pentru această intervenție. Aceleași mulțumiri le adresăm pe această cale organelor de partid și de stat de la Poieni care s-au interesat și preocupat de rezolvarea acestor chestiuni.

⁴ M. Macrea, în *ACMIT*, IV, 1939, p. 215—126.

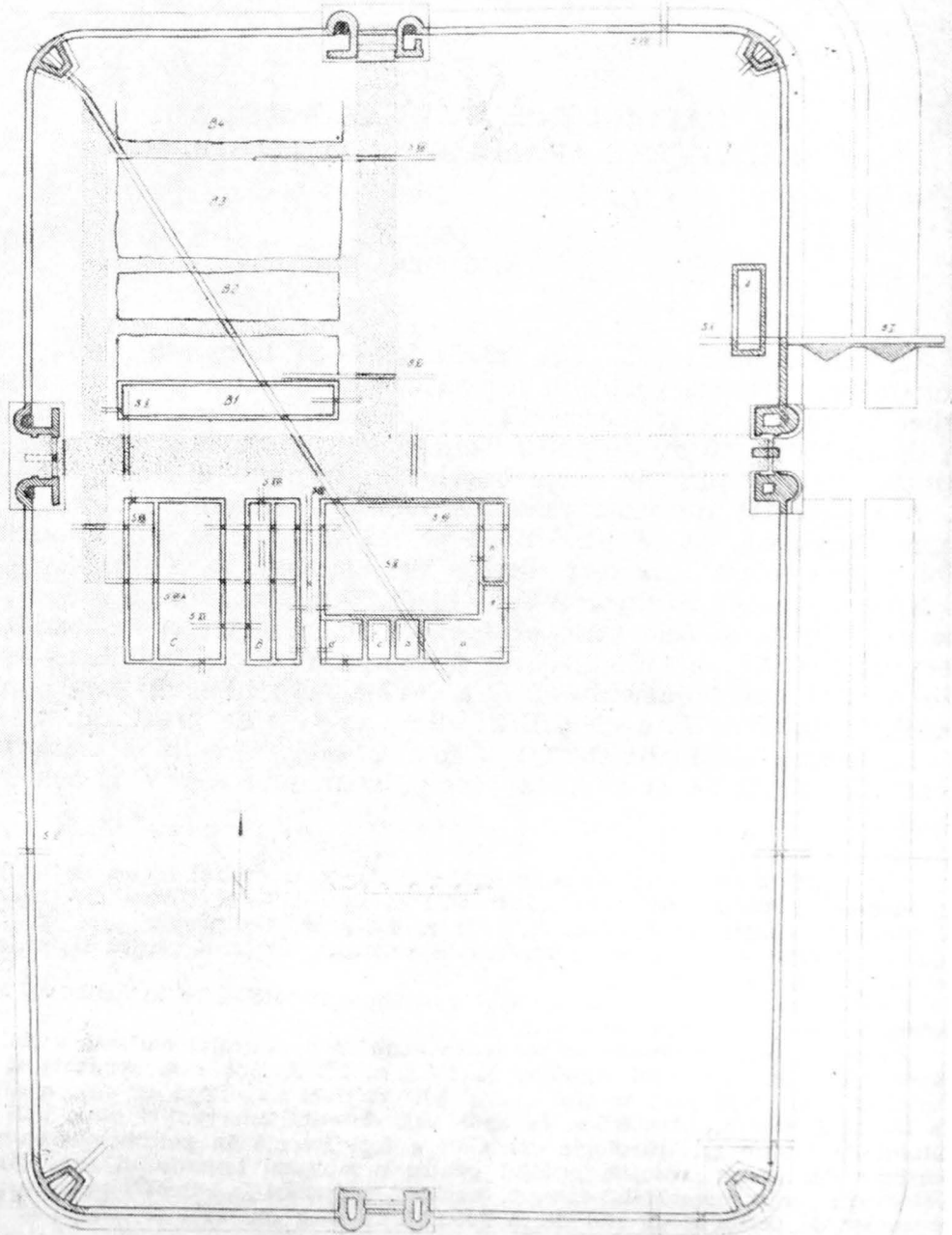


Fig. 1. Planul castrului cu săpăturile.

Au fost trasate trei secțiuni pentru determinarea poziției și sistemului de construcție al drumurilor din interiorul castrului: secțiunea a X-a ($13 \times 1,20$ m) pentru determinarea *viae principalis* în spatele porții *principalis* sinistra; și secțiunile a XI-a și a XIII-a ($20 \times 1,20$ m) pentru determinarea *viae praetoriae*. Ultimele două se află la 21,50 m, respectiv la 63 m de zidul de nord al praetoriului.

Pentru rezultatele cercetărilor din acest an vezi schița plan a castrului (fig. 1).

Profilul secțiunii a IX-a prezintă felul cum era organizată prae-teatura sinistra, sugerînd însă organizarea ei în general. Se confirmă existența unui paviment în atrium pretoriului, constînd dintr-un strat de nisip și prundiș roșcat avînd grosimea de cca 0,15—20 m. Aceeași secțiune traversînd una dintre cele două gropi mari care se aflau în pretoriu a dovedit că ea este rezultatul unei săpături relativ recente probabil făcută de căutătorii de comori. Aceștia au pătruns adînc în stratul de pămînt neumblat, distrugînd aproape în întregime încăperile ce se aflau pe latura de V a pretoriului. Zidul de N al acestuia are grosimea de 0,90—95 m. Temelia lui este construită din piatră calcaroasă de carieră prinsă cu mortar, la bază fiind cîțiva bolovani de gresie neprinși cu mortar.

Vom face o succintă prezentare a profilului secțiunii a IX-a în porțiunea cuprinsă între zidul de N al pretoriului și turnul din colțul de NV (fig. 2): în fața zidului pretoriului pe lutul galben neumblat se află un strat de prundiș și nisip galben, avînd grosimea de 0,35—0,40 m care alcătuia un fel de paviment. Faptul întărește presupunerea noastră, dată de o secțiune trasată în anul 1967 perpendicular pe zidul de N al pretoriului, că în fața acestuia se află o porțiune mai largă pavată. Ea forma, probabil aici, împreună cu *viam principalis* un loc de adunare. La patru m de zid porțiunea pavată este întreruptă de o groapă care pătrunde parțial și în pămîntul neumblat. Groapa s-a umplut cu pietre și material arheologic. Deocamdată prezența ei aici nu pare să ne spună prea mare lucru. Dat fiindcă desparte porțiunea pavajului din fața clădirii B de *viam principalis* ar putea avea rolul unui canal de drenare a apei dacă nu cumva este urma unui zid scos. La m 30 (socotit de la capătul de SV al secțiunii) apare *viam principalis*. Lățimea ei măsurată pe diagonală este 8 m (în linie dreaptă lățimea ei este 6,50—7 m, vezi secțiunea XI; fig. 5/1). Modul în care a fost construită este următorul: la bază, pe lutul neumblat se află un strat de bolovani de piatră de carieră. Ei sînt mai concentrați în partea de mijloc, care este mai ridicată; peste bolovani urmează un strat de nisip și prundiș galben roșcat foarte compact. Grosimea stratului este de 0,40—50 m și acoperă întreaga lățime a drumului. Peste nisipul și prundișul galben se află un strat mai subțire de prundiș de culoare închisă. Nu putem preciza dacă stratul de sus este alcătuit din nisip și prundiș de rîu sau prundișul galben-

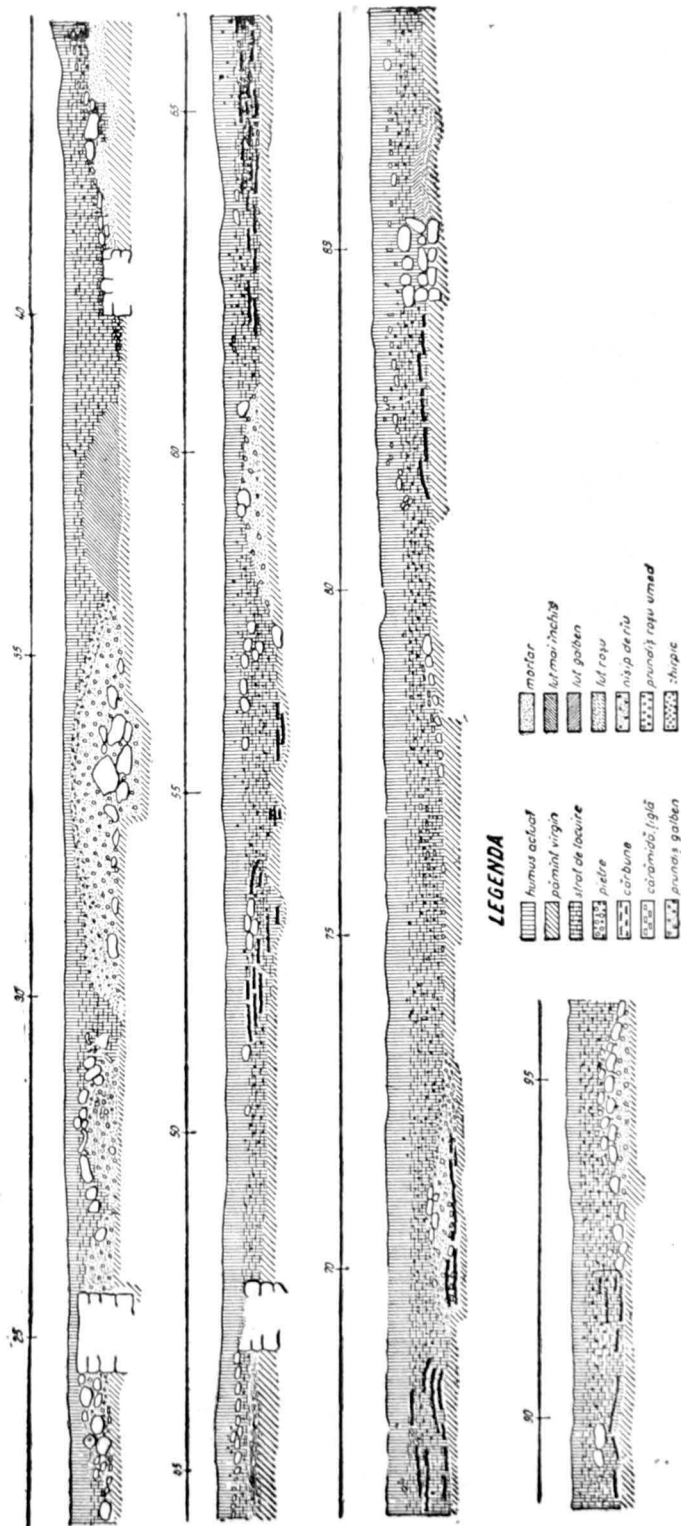


Fig. 2. Profilul secțiunii a IX-a, Scara 1 : 100

roșcat s-a colorat din cauza stratului de humus actual aflat deasupra lui. Grosimea drumului este 35—55 cm la mijloc, iar la margine este de 10—15 cm. În secțiunea a X-a *via principalis* are lățimea de 6,50—7 m; grosimea la mijloc este de 47 cm, iar la capete 10 cm ((fig. 5/2).

La marginea de N a drumului *principalis* urmează o porțiune de cca 3 m ce constă dintr-un strat de lut de culoare galben închisă iar deasupra lui urme slabe de locuire. La m 40 (și la 14,50 m de zidul pretoriului) secțiunea a identificat zidul de S al unei barăci iar la m 48,50 zidul ei de N. Zidul are pietrele prinse cu mortar și este gros de 1 m. Temelia lui cu ceva mai groasă se înfige în lutul neumblat 0,45 m. În partea superioară a temeliei pietrele sînt prinse cu mortar. La bază, ca și la zidul pretoriului se află bolovani de gresie neprinși cu mortar. Lățimea bărăcii socotită pe diagonală este de 8,50 m (în linie dreaptă cam 7 m).

Lungimea bărăcii, determinată cu ajutorul unor secțiuni scurte trasate peste laturile ei de E și V, este de 40 m. Baraca se află la 3,50—4 m de *via praetoria* și la cca 3,5—4 m de *via sagularis* de pe latura de V. În interiorul bărăcii stratigrafia se prezintă astfel: deasupra lutului neumblat se află un strat de lut amestecat cu sfărîmături de țișle, cărămizi și puține fragmente ceramice. Grosimea stratului este 0,30 m. Peste el urmează un paviment de mortar gros de 10—15 cm. Pavimentul se prezintă astăzi ușor denivelat, iar la 2 m de zidul de S al bărăcii este străpuns de o groapă modernă. Deasupra pavimentului se află un strat subțire de locuire cu multă arsură, cărbune și material arheologic. Grosimea stratului de locuire este de 0,25 m. Menționăm că în paviment la 1,5 m de același zid de S a fost găsit un lăntșor de aur (fig. 23/4).

În continuarea bărăcii cu zid de piatră de la m 48,50 pînă la m 53 stratul de locuire continuă fără nici o întrerupere indicînd aici prezența unei barăci de lemn probabil. În interiorul ei stratul de locuire este nederanjat, avînd o culoare roșie, dată de cantitatea mare de lipitură de pămînt ars (sau chirpic) aflată în el. Fundul bărăcii prezintă la m. 53, 50; 55; 56, 25 trei adîncituri, care judecînd după cantitatea mare de „arsură” aflată în ele ar putea fi gropi ale unor stîlpi de susținere. Între m 58—61,50 se află un drum care desparte baraca nr. 1 de baraca nr. 2 (fig. 6/1). El este așezat pe lutul neumblat, are lățimea de 3,75 m, grosimea în punctul cel mai bombat este 0,25 m. Este alcătuit din nisip și prundiș de culoare galben-roșcată. Baraca nr. 2 se întinde între m. 61,75 — m. 70. Stratul de locuire este deosebit de compact, de culoare roșie sau roșcată cu multe dungi de arsură. Partea inferioară a acestui strat, pe o grosime de 0,20 m este amestecată cu lut de culoare galbenă. Materialul arheologic din această parte a stratului de locuire este același cu cel din partea superioară. poate cu ceva mai puțin abundent. S-ar putea ca această parte a stra-

tului de locuire să reprezinte o fază anterioară, probabil prima fază de construcție, cea de pământ, a castrului. De la m. 69,75 la m. 73,25 se întinde un alt drum care desparte baraca nr. 2 de nr. 3. El este construit în același mod ca și drumul menționat anterior. Grosimea lui în mijloc este de 0,30 m. Drumul este așezat deasupra unui strat anterior de locuire, destul de subțire, dar din care au apărut fragmente de vase, cărămizi, arsură. De la m. 73,25 la m. 95 se află baraca nr. 3. Stratigrafia ei este asemănătoare cu a barăcii precedente.

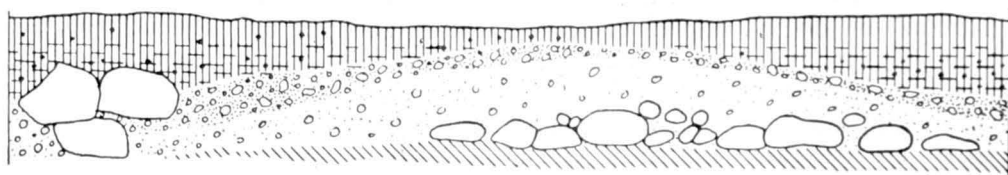


Fig. 3. Profilul secțiunii a XIII-a via praetoria (detaliu)

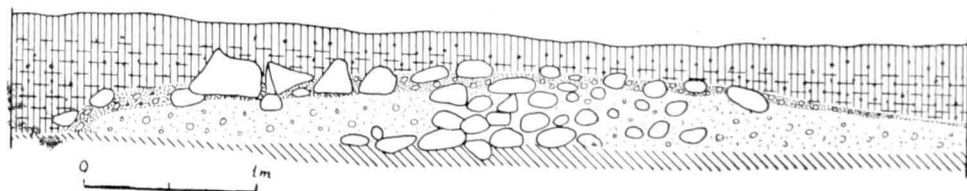


Fig. 4. Profilul secțiunii a XI-a via praetoria. Scara 1:1

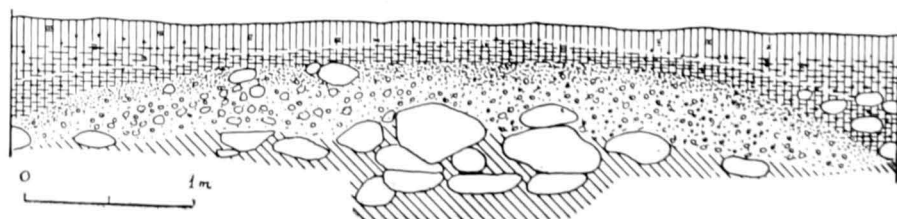
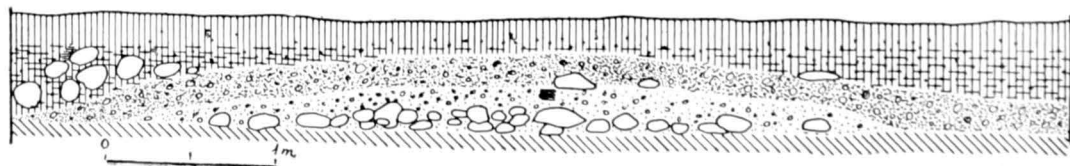


Fig. 5.

1. Profilul secțiunii IX-a via principalis. Scara 1:1.
2. Profilul secțiunii a X-a via principalis. Scara 1:1.

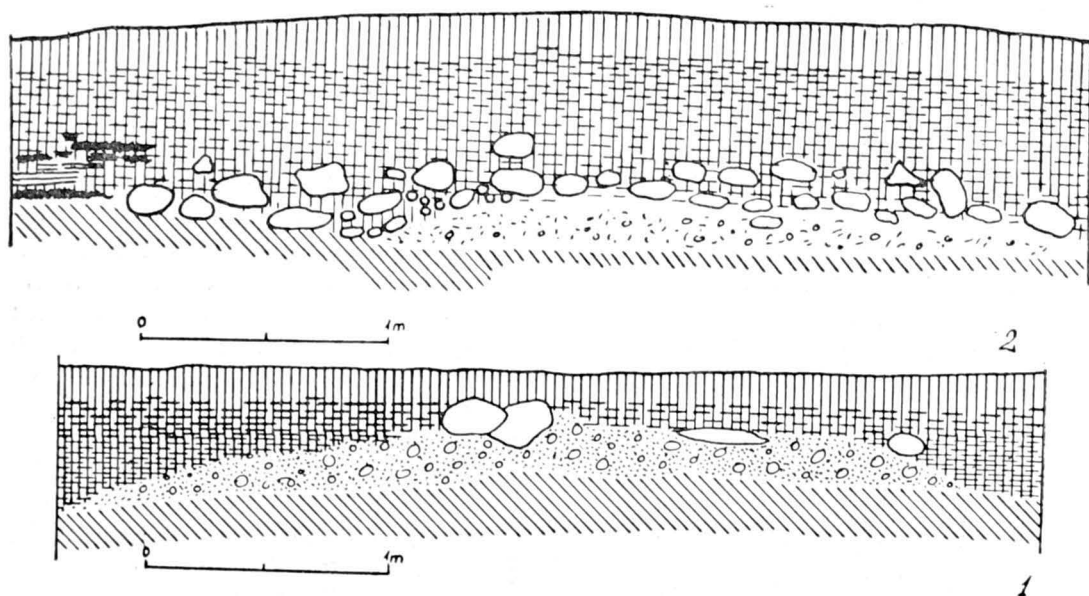


Fig. 6.

1. Profilul secțiunii a IX-a drumul dintre baraca nr. 1 și 2.
2. Profilul secțiunii a IX-a drumul dintre baraca nr. 3 și 4.

La mijlocul ei între m 84—85 se află o grămadă de bolovani adânciți în pământul neumblat. Ei nu sînt prinși cu mortar, dar judecînd după poziția lor centrală pe axa barăcii ar fi putut fi un suport pentru stîlpii de susținere. Între m 95 și 98 se află un al treilea drum care desparte baraca nr 3 de nr 4. (fig. 6/2). Lățimea lui este cca 3 m grosimea lui la mijloc este 0,35 m.

Întrucît din acest punct secțiunea traversează o zonă fără importanță pentru planul castrului vom menționa doar că panta pământului neumblat înaintează spre margine cu un unghi foarte mic. În sectorul unde începe valul de pământ, între pământul neumblat și acesta se află un strat de prundiș roșu, și un strat de humus antic (un strat de pământ negru cu bolovani). În pământul galben al valului se află resturi de țigle cărămizi, fragmente ceramice și bolovani⁵.

Secțiunile a XI-a și a XIII-a au identificat *via praetoria*. Din profilul lor reiese că drumul este așezat pe pământul neumblat ceea ce înseamnă că datează, ca și *via principalis* din prima fază a castrului. Lățimea lui este 5,75 (Secțiunea a XI-a, fig. 5) și 5,50 m (Secțiunea a XIII-a, fig. 3). Grosimea la mijloc este 0,42 respectiv 0,50 m. Spre capete se subțiază. Modul de construcție este același ca și la *via principalis*.

⁵ Fără îndoială castrul de pământ a fost ridicat la o dată cînd trupele romane staționau deja aici devreme ce aceste materiale au apărut în compoziția valului de pământ.

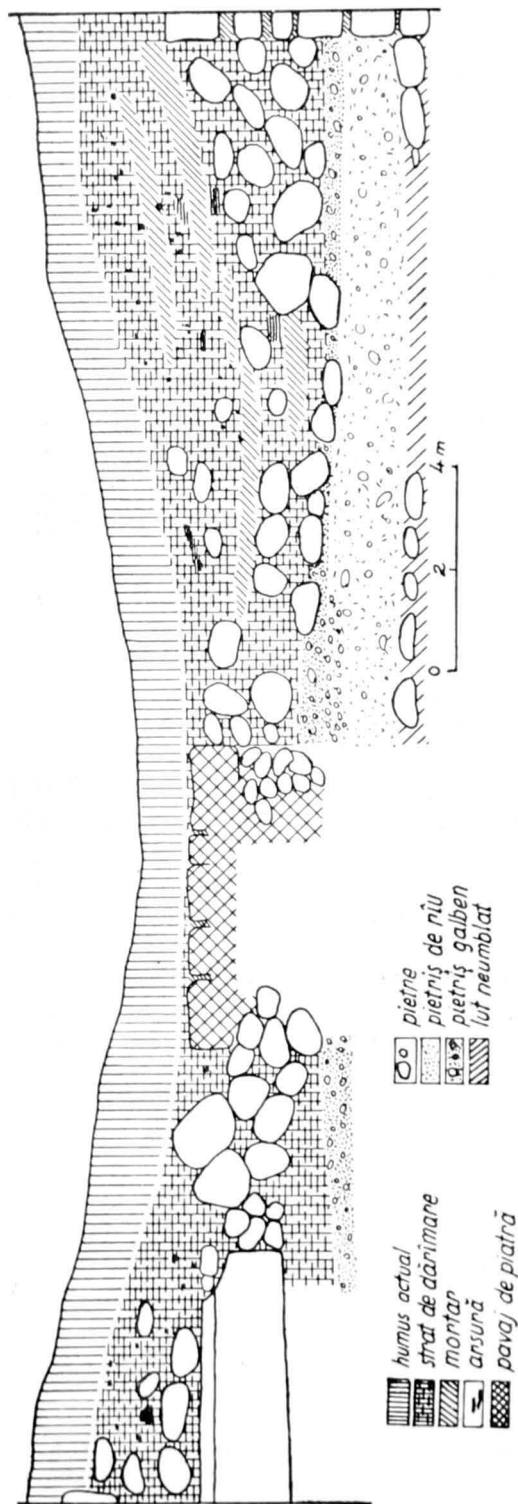


Fig. 7.
Profilul secțiunii prin poarta principalis dextra.

Secțiunile trasate în latus praetorii sinistrum indică existența în această parte a castrului a două clădiri B și C. Clădirile au avut zid de piatră și acoperiș din țigle și olane. Clădirea B (28,50×8 m) se află la 4,50 m V de pretoriu. Zidul clădirii este gros de 0,90 m. Temelia, cu foarte puțin mai groasă, are pietrele prinse cu mortar. Ea se înfige în pământul neumblat 0,45 m. Zidul clădirii se păstrează bine cu excepția porțiunii de S a ei unde zidul a fost scos în întregime, ca și la clădirea C de altfel⁶. Laturile de N ale clădirilor B și C se află pe aceeași linie cu latura de N a pretoriului. Poate că ele sînt cu 0,30 m mai retrase spre S. Clădirea B se împarte, în lungime, în două șiruri de încăperi. Zidul care le desparte este gros de 0,85 m. Lățimea fiecărui șir de încăperi este de 3,75 m. Încăperile au avut un paviment gros de 0,20 m constînd dintr-un strat de nisip și prundiș roșu pus pe pământul neumblat. Materialul arheologic descoperit în interiorul și în jurul clădirii, constînd din ceramică, obiecte din fier, țigle, olane etc., nu dă indicii despre destinația clădirii. Ea urmează a fi cercetată detaliat.

Clădirea C (28,50×19,75 m) are zidul gros de 0,80—85 m. Temelia lui are pietrele prinse cu mortar. Ea se înfige în lutul neumblat 0,40 m. Secțiunea a XII-a, a identificat în interiorul clădirii un zid care o com-

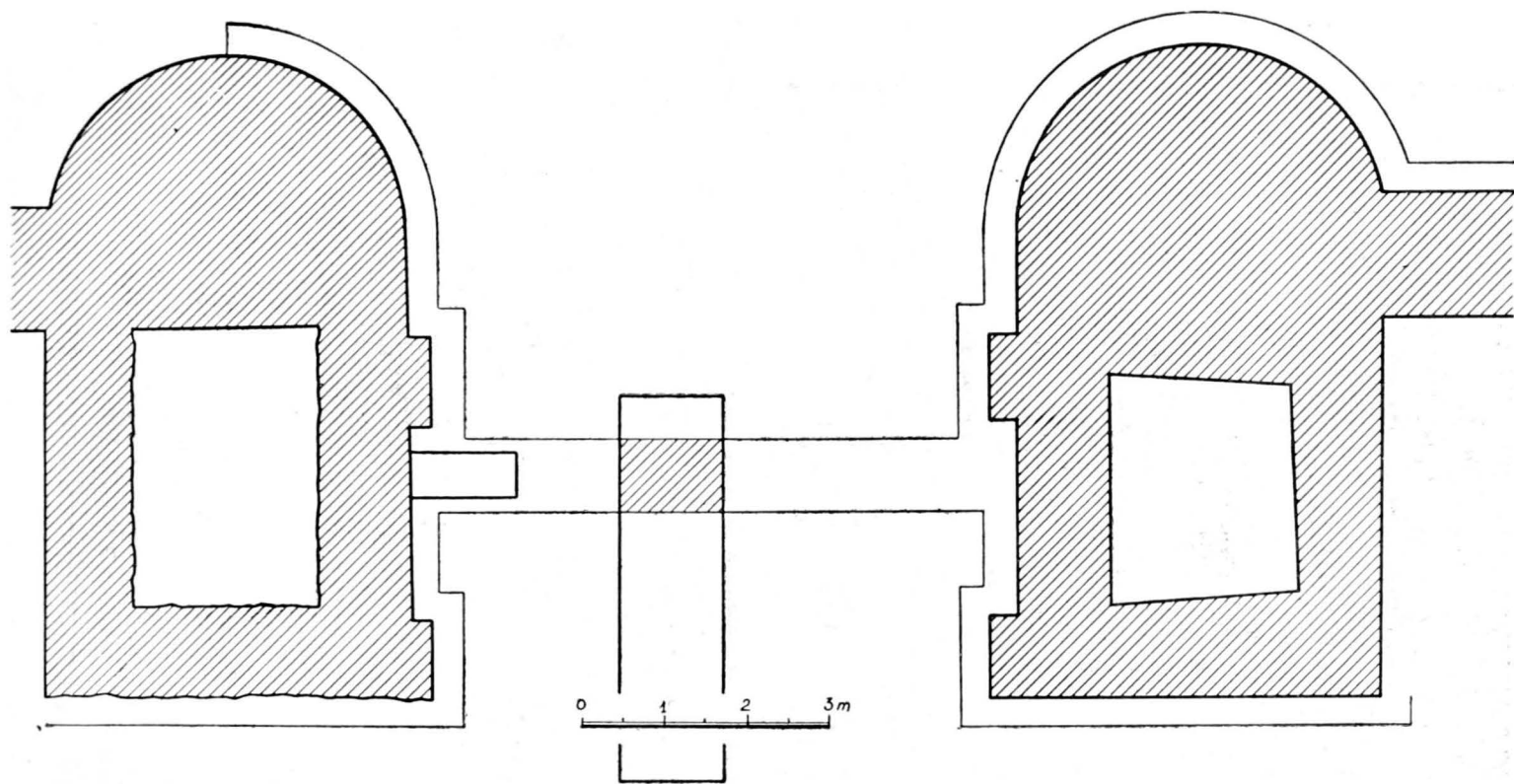


Fig. 8. Planul porții principale dextra, Scara 1 : 1



Fig. 9.

1. Capătul secțiunii a IX-a lângă zidul turnului de colț NV.
2. Vedere a turnului de S al porții principalis dextra.

partimenta pe axa lungă în două părți. Probabil clădirea are mai multe încăperi. Ele urmează să fie cercetate. Clădirea C se află la 3,70 m de clădirea B, iar la cca 2,50—3 m spre V se află via sagularis. O porțiune din acest drum străbătut de secțiune ne-o arată alcătuită dintr-un strat de nisip și prundiș roșu-galben gros de 20 cm.

La poarta principalis dextra a fost executat un sondaj cu scopul de a identifica poziția și planul bastionului de S al porții. Secțiunea trasată transversal peste poartă (fig. 7) confirmă cele afirmate de M. Macrea în legătură cu bastionul de N și cu pavajul drumului pe spațiul porții⁷. Bastionul de S măsoară 7,90 m în lungime, lățimea părții lui dreptunghiulare este de 4,75 m. Partea rotunjită a bastionului depășește spre exterior linia zidului de incintă cu 1,80 m, raza semicercului pe care îl formează fiind de cca 2 m. Spre spațiul porții bastionul are două ieșinduri. Unul dintre ele este așezat la colțul de NV și măsoară 1×0,30 m. Al doilea se află la 2,36 m spre exterior și măsoară 1×0,34 m. Interiorul bastionului are forma unui patrulater cu laturile neegale: 2,80 (N) ×2,20 (E) ×2,45 (S) ×2,40 (V). Grosimea zidului este de 1,10 m. (fig. 8; fig. 9). Partea din față a bastionului este plină. În interiorul lui se află un paviment de mortare, gros de 0,10—15 m deasupra căruia se află stratul de locuire.

În fața porții praetoria la cca 200 m spre N, pe un loc unde se puteau distinge bine urmele unor ruine, a fost efectuat un sondaj cu scopul de a preciza originea și eventual destinația construcției aflate aici. Au fost executate trei secțiuni: două (a I—II-a) orientate N—S (20×1,20 m) și una (a III-a 25×1,20 m) orientată E—V. Secțiunile au precizat că în acest loc se află o construcție romană având spre partea de V două abside, iar în interior instalație de hypocaust. Au apărut numeroase tuburi de apaduct. Deși lucrările urmează să fie continuate, poziția clădirii și caracterul materialului arheologic ne permite să presupunem că ar putea fi vorba despre o baie a castrului.

Materialul arheologic

În cele ce urmează vom prezenta pe scurt materialul arheologic apărut în săpături. Cea mai mare parte a lui constă din ceramică, de obicei foarte fragmentară, apoi unelte din fier, arme, obiecte din bronz și unelte. Dat fiindcă ceramica se prezintă fragmentară o vom prezenta după criteriul culorii și facturii pastei în cadrul formei de vas generale.

⁶ În partea de S a clădirilor B și C a fost săpat în epoca modernă sau poate contemporană un șanț foarte larg care străbătea și valul de pământ. Probabil a fost săpat cu ocazia transporturilor organizate de piatră din castru.

⁷ M. Macrea, *op. cit.*, p. 217—218.

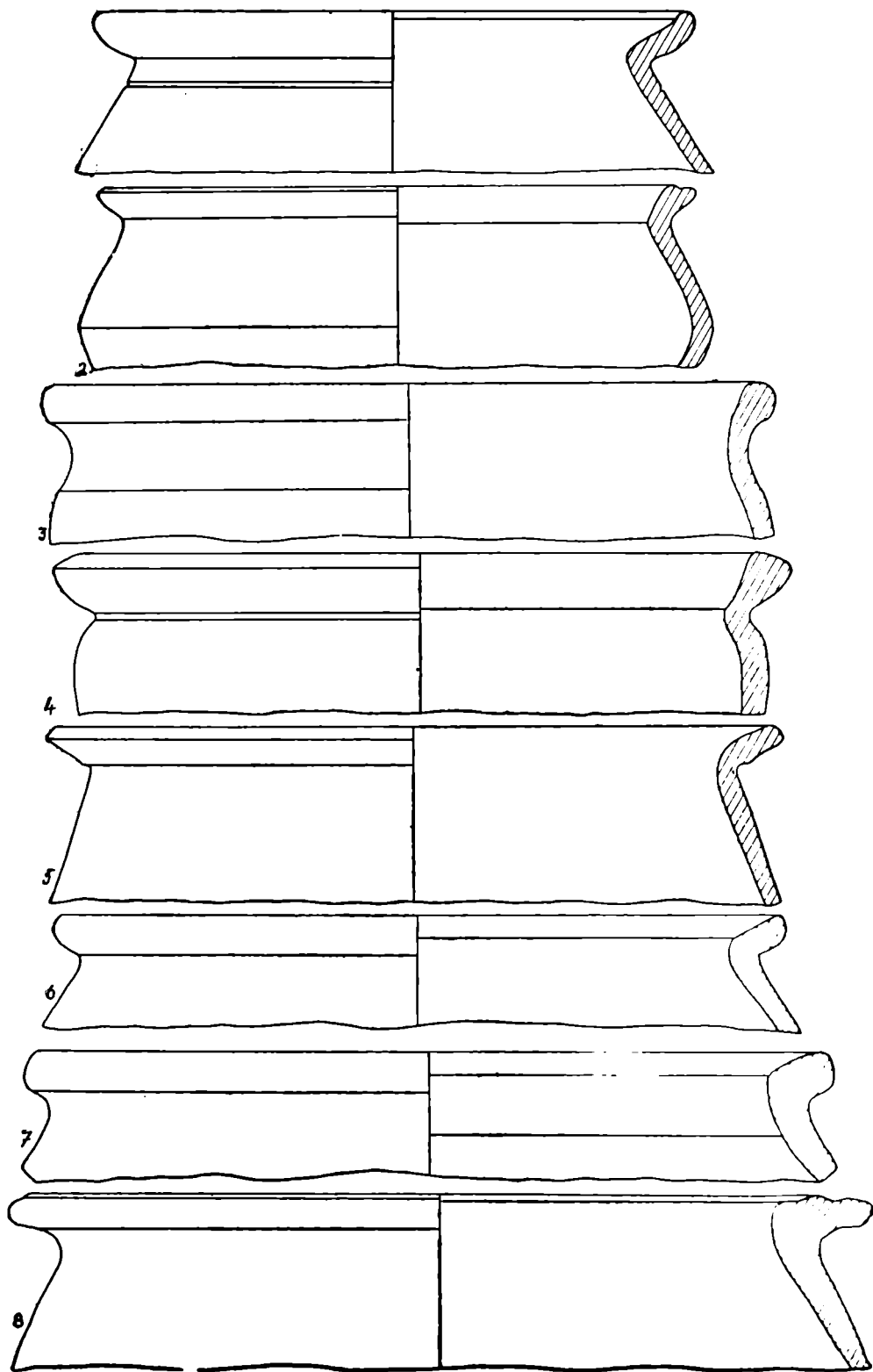


Fig. 10. Ceramică romană din castru. Oale, Scara 1 : 1.

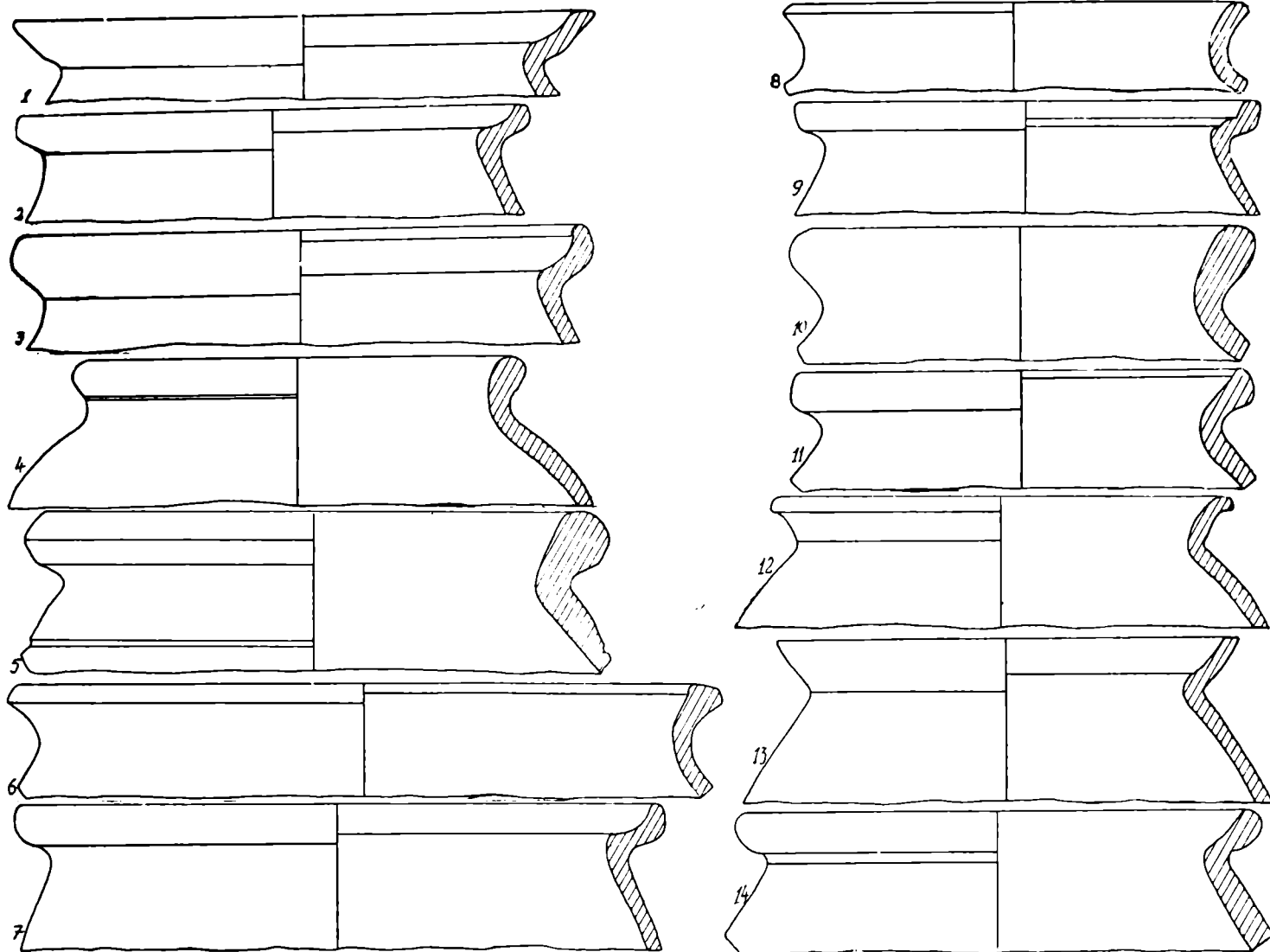


Fig. 11. Ceramică romană din castru. Oale. Scara 1 : 1.

Au apărut câteva fragmente din ceramică de import terra sigillata. Un fund de bol poartă stampila CIPPI M. (Secțiunea a IX-a baraca 4 a=0,80 m) fig. 21/3.

— fragment din peretele unui bol.

Secțiunea a IX-a; m 110, a=0,80 m. (Fig. 20/1=21/1).

Tot din categoria ceramicii foarte fine a mai apărut un fragment de vas cu decor imprimat (fig. 20/3=21/2) din pastă roșie foarte fină cu firnis închis (Secțiunea IX, Baraca 4 a=0,60)

— un fragment de piesă a cărei destinație nu o putem preciza (fig. 20/2) din pastă roșie foarte fină. Pretoriu.

Ceramica de uz general prezintă formele de vase obișnuite: oala, strachini, farfurii, căni, chiupuri, mortaria...

Cea mai răspândită formă de vas este oala. Distingem oale din pastă roșie fină (fig. 10/1, 2, 3, 4; fig. 11/1, 3, 4, 6; fig. 12/3, 25—29, 31, 39, 42, 47; fig. 13/3, 4, 7—9); din pastă roșie foarte fină (fig. 12/64, 66); pastă cenușie fină (fig. 10/8; fig. 11/5, 7, 8, 9; fig. 12/8—19, 43, 44, 46, 48; fig. 13/2); pastă cenușie nisipoasă (fig. 10/5; fig. 12/12); pastă roșie nisipoasă (fig. 10/6; fig. 11/10, 11; fig. 12/5—7); pastă roșcată-brună nisipoasă (fig. 10/7; fig. 11/2, 14; fig. 12/4, 20—24, 30, 40, 41, 44, 45, 49).

Strachinile sînt în general din pastă fină, chiar foarte fină. Culoarea ei diferă; pastă roșie foarte fină cu firnis (fig. 12/52, 58—62) pastă roșie fină (fig. 13/1, 3); pastă cenușie fină (fig. 12/51, 53—57; fig. 13/5, 6); pastă brună roșcată nisipoasă (fig. 12/50).

Farfuria reprezentată de un singur exemplar (fig. 12/63 este din pastă roșie foarte fină cu firnis.

Cănille sînt de obicei din pastă roșie foarte fină (fig. 14/1—10).

Chiupurile sînt de asemenea din pastă fină de culoare roșie (fig. 14/12, 14, 15, 17, 19) sau cenușie (fig. 14/16).

Mortaria sînt făcute din pastă roșie fină, avînd partea interioară impregnată cu pietricele (fig. 15/1—4). Cîteva vase aparținînd acestei forme au fost descoperite la baie (fig. 15/2, 3). Tot aici au fost descoperite cîteva vase mari, capacitatea lor fiind fără îndoială în legătură cu destinația clădirii (fig. 14/11, 18, 20, 21). Toate sînt realizate din pastă roșie fină cu firnis la suprafață.

Din toate secțiunile au apărut fragmente de vase lucrate cu mina. Pasta este de calitate proastă, cu nisip și pietricele. Dată fiind importanța prezenței ei în epoca romană o vom prezenta pe scurt:

1. Parte din gura unei oale din pastă brună cenușie, nisipoasă. Pe umărul vasului și pe corp striuri verticale. (fig. 16/1).

⁸ Nu am găsit analogii pentru figura din metopa primă a fragmentului în Dechelette J., *La céramique ornée de la Gaule romaine*, Paris, 1904; pentru animalul din a doua metopă vezi *Dachelette*, II, p. 118, nr. 753. Locul de fabricare pare a fi Lezoux, iar producătorul Cinnamus. Linia în zig-zag care delimitează între ele metopele (*Dechelette*, I, p. 183) indică aceeași perioadă.

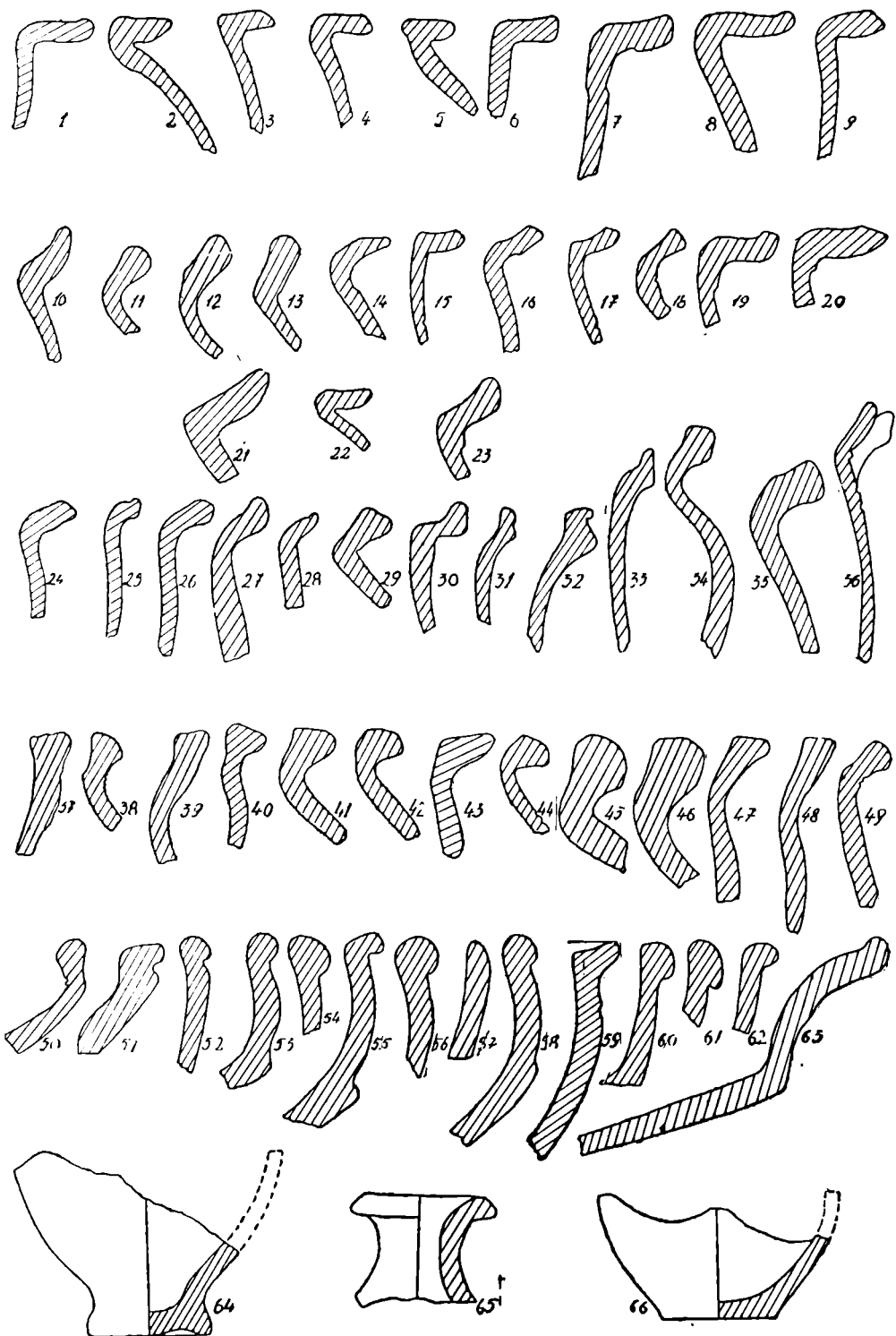


Fig. 12. Ceramică romană din castru. Oale. Scara 1 : 1.

2. Fragment din peretele aceluiași vas (fig. 16/2).

3. Fragment din peretele unui vas din pastă brună roșcată; decorată cu alveole (Secțiunea a IX-a, baraca 1, m. 42—3, $a=0,35$ m) (fig. 16/3). 4

4. Fragment din fundul unei cești dacice (Secțiunea a XII-a clădirea B, $a=0,40$ m) (fig. 16/4).

5. Fragment din peretele unui vas din pastă brună roșcată. Decorat cu alveole așezate în șir orizontal. Secțiunea a IX-a baraca nr. 2, m 64, $a=0,40$ (fig. 16/5).

6. Partea din gura unei oale. Secțiunea a IX-a, baraca nr. 3, m. 67—8), $a=0,75$ (fig. 17/4).

7. Fragment din buza unei strachini. Secțiunea a XVI-a, clădirea B (fig. 17/5).

8. Parte din gura unei oale. Secțiunea a IX-a, baraca nr. 3, m. 64—65, $a=0,40$ (fig. 17/7).

9. Fragment dintr-o strachină cu fund plat, din pastă cenușie brună, Secțiunea a IX-a, baraca nr. 3, m. 64, $a=0,65—70$ (fig. 17/8).

10. Parte din gura unei oale din pastă roșie nisipoasă. Secțiunea IX, Baraca nr. 3, m. 68—9, $a=0,80—85$ (fig. 17/9).

11. Parte din gura unei oale. Secțiunea a XI-a, spre baraca nr. 1 m. 51—52, $a=0,35$ (fig. 17/10).

Tot în categoria mare a ceramicii mai intră:

— fragment dintr-o piesă de lut. $d=4$ cm; $gr=0,6$ cm (fig. 22/4)

— fusaiolă din pastă brună roșcată. $d=4$ cm; diametrul găurii $=0,8$ cm; $gr=3$ cm. Secțiunea a IX-a, baraca nr. 2, $a=0,20$ m. (fig. 22/5).

Uneltele sînt din piatră și fier. Dintre uneltele de piatră amintim gresiile pentru ascuțit (fig. 18/6—13 avînd dimensiunile: $8,7 \times 1,8 \times 2$ cm; $9,5 \times 2,6 \times 1,6$ cm; $8,7 \times 3,2$ cm; $9,6 \times 1,6 \times 2,6$ cm; $7,7 \times 3 \times 2,8$ cm; $10,3 \times 4,3 \times 5,4$ cm; $9,2 \times 2,5 \times 3$ cm; $11,8 \times 4,4 \times 1,4$ cm.

Dintre uneltele de fier menționăm:

1. cheie de fier, $L=7,3$ cm; lățimea capului 2,4 cm. Secțiunea a IX-a; m 75, baraca nr. 3, $a=0,30$. (fig. 17/1).

2. Cheie. $L=8,5$ cm. Pretoriu (fig. 17/2).

3. Lamă de cuțit. $L=19$ cm; $l=3,2$ cm; cuiul de fixare = 6 cm. Secțiunea a IX-a, baraca nr. 2 (fig. 17/3).

Au fost descoperite un mare număr de fragmente de arme.

1. Fragment vîrf de lance cu nervură mediană: $7,4 \times 3,5$ cm, Secțiunea a IX-a, baraca nr. 3, $a=0,40$ (fig. 17/6).

2. Fragment vîrf de lance $12,3 \times 3,5$. Secțiunea a IX-a, m. 80—81, baraca nr. 3, $a=0,40$ (fig. 18/1).

3. Fragment vîrf de lance $8,5 \times 2,8$ cm. Secțiunea a IX-a, m. 12, $a=0,60$ (fig. 18/2).

4. Fragment vîrf de lance: $15,5 \times 4$ cm; diametrul găurii de înmănusare, $d_g=1,4$ cm. Secțiunea a IX-a, baraca nr. 3, m. 67—69, $a=0,40$ (fig. 18/3).

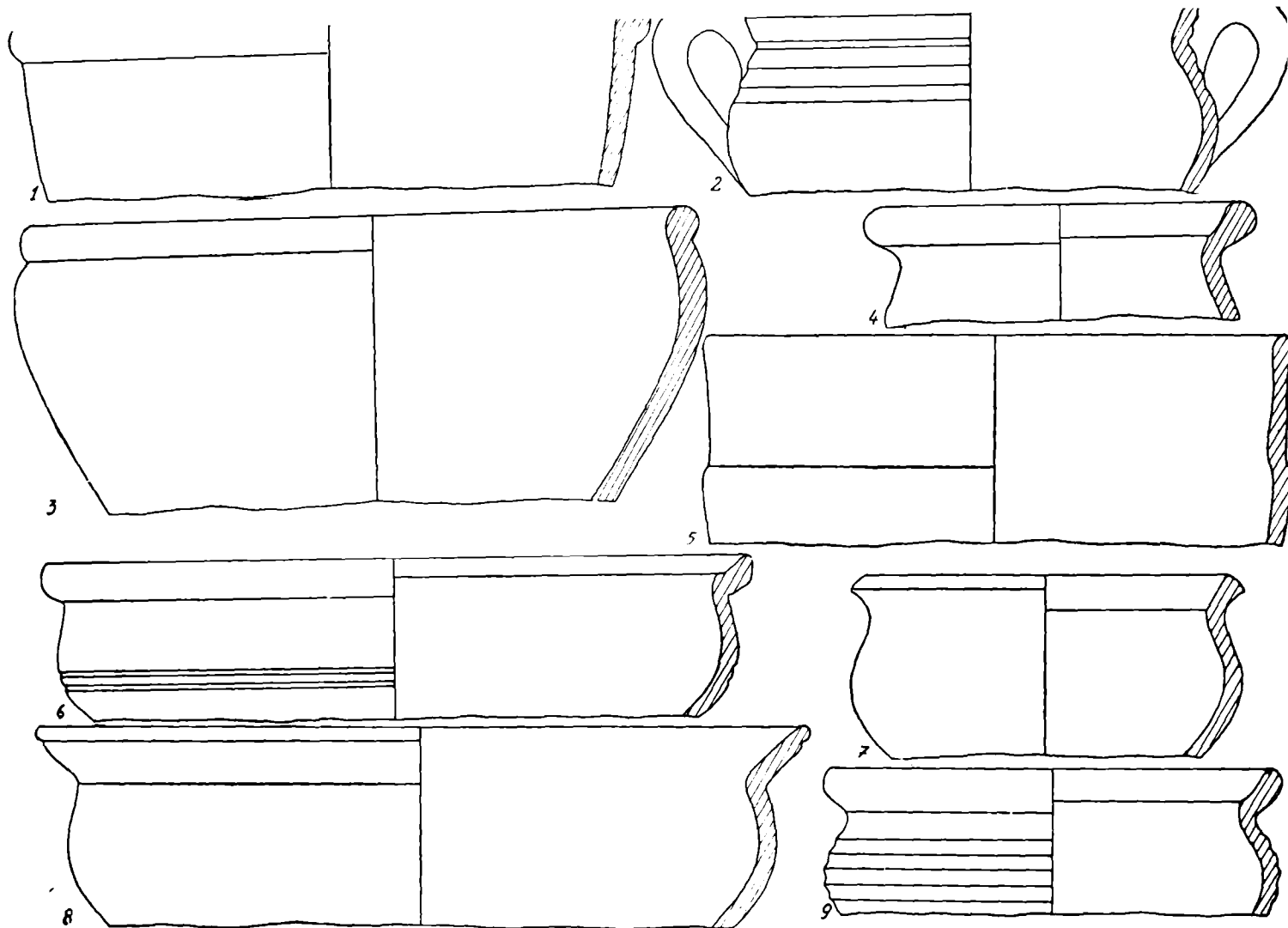


Fig. 13. Profile de la diferite tipuri de oale. Scara 1 : 1.

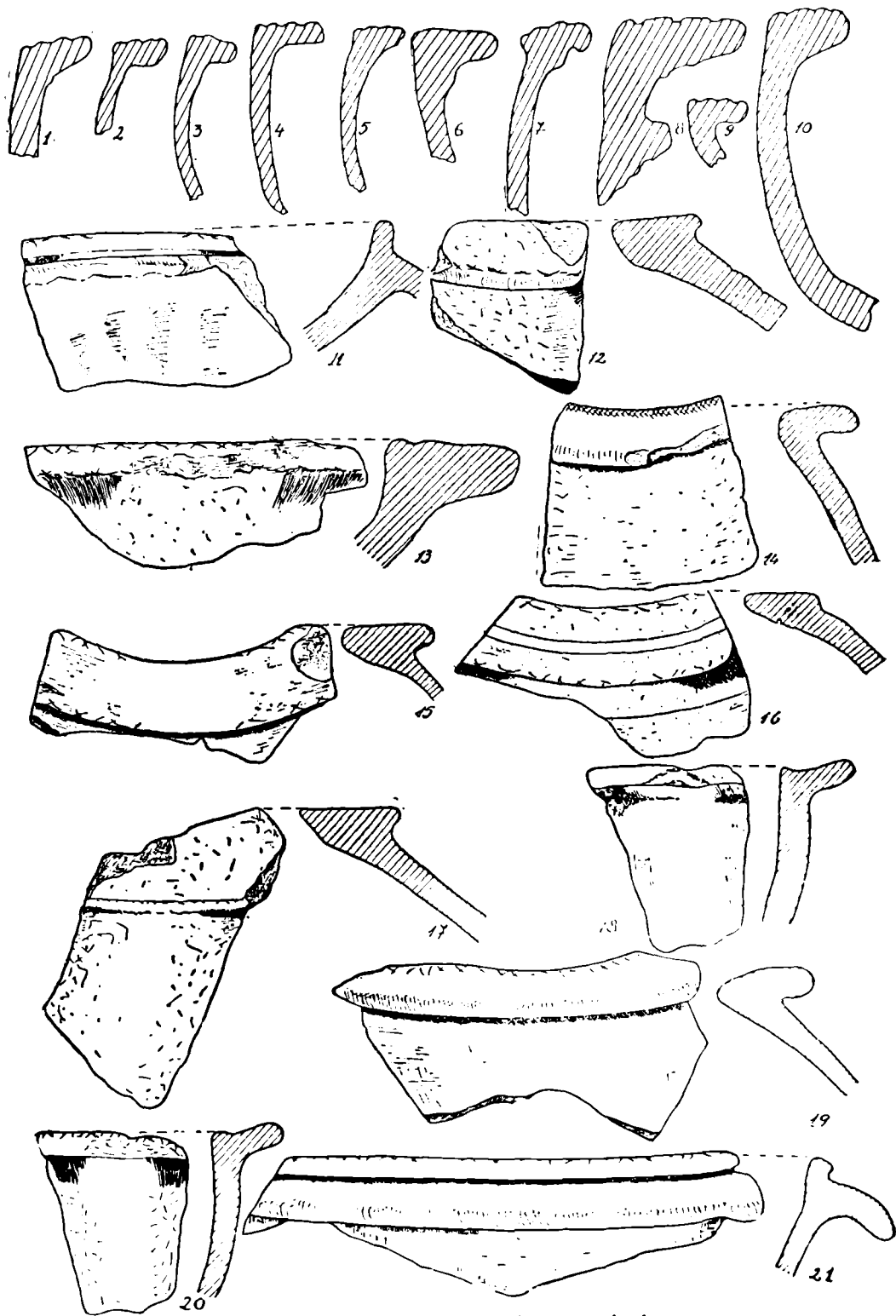


Fig. 15. Oale și chiupuri. Scara 1 : 1.

5. Fragment vîrf de lance $19 \times 2,5$ cm; $dg=2$ cm. Secțiunea a IX-a, m. 59, baraca nr. 3, $a=0,40$ (fig. 18/4).

6. Fragment vîrf de lance: $22 \times 4,5$ cm; $dg=2$ cm. Secțiunea a IX-a, m. 79—70, baraca nr. 3 $a=0,40$ (fig. 18/5).

7. Fragment vîrf de lance: 15×4 cm; $dg=1,6$ cm. Secțiunea a IX-a, m. 69—70 baraca nr. 3, $a=0,40$ (fig. 18/6).

8. Vîrf de lance. $13,5 \times 3$ cm; $dg=1,6$ cm. Secțiunea a IX-a, m. 95—96, baraca nr. 4, $a=0,40$ (fig. 19/4).

9. Fragment dintr-un vîrf de lance: $8,5 \times 2$ cm. Secțiunea a IX-a, m. 69—70, baraca nr. 3, $a=0,45$ (fig. 19/5).

10. Vîrf de lance. $17,8 \times 4,5$ cm. $dg=1,8$ cm. Secțiunea a IX-a, m. 59, $a=0,42$ cm (fig. 19/6).

11. Fragment vîrf de lance: 18×5 cm; $dg=2$ cm. Secțiunea a IX-a, m. 65—66, baraca nr. 3, $a=0,60$ m (fig. 19/7).

12. Vîrf de suliță: $8,8 \times 2$ cm. $dg=1$ cm. Secțiunea a IX-a, clădirea B, $a=0,55$ m (fig. 19/1).

13. Vîrf de suliță. $11,5 \times 0,85$ cm. Secțiunea a XII-a clădirea B, $a=0,45$ m (fig. 19/2).

14. Vîrf de suliță. $9,2 \times 1,3$; $dg=1,2$ cm. Secțiunea a XII-a lîngă zidul de V al pretoriului, $a=0,35$ m (fig. 19/3).

Piese de bronz destul de numeroase par a aparține grupei de obiecte de echipament (fig. 20/6—21). Avem: fragmente de fibulă, buton cu fața decorată cu inele de pastă colorată, ac de fibulă, aplică, buton, tub, un fragment de placă cu cercuri incizate, o bandă de bronz, „căpăcel”, aplică cu nit, placă, aplică romboidală, doi butoni mai mari și un fragment dintr-o phalera.

Tot din bronz sînt două chei:

1. Cheie cu partea activă din fier, ruptă. $L=7,5$ cm; lățimea capului $=1,2$ cm. Secțiunea a IX-a, pe via praetoria (fig. 20/22).

2. Cheie. $L=7$ cm. Secțiunea a IX-a, m. 81, baraca nr. 3, $a=0,31$ (fig. 20/23).

Vom prezenta pe scurt în cele ce urmează un lăntîșor de aur descoperit în secțiunea a IX-a, m. 41, baraca nr. 1, la 0,25 m. Lungimea lui este de 47,7 cm, el fiind alcătuit din 36 de fragmente de sîrmă împletită dublu în forma unui „8”. Unul din capete se încheie într-o verigă, celălalt capăt are un cîrlig. Cîrligul, folosind pentru prins, a fost găsit desfăcut. Greutatea totală a piesei este 13, 12, g.

În cursul cercetărilor a apărut 2 monete:

1. Traianus. Sestertius. Strack, I/193, p. 216 (după 113); Ph. V. Hill, *The dating and arrangement of the undated coins of Rome 98—148*, London, 1970, p. 144 (\varnothing 114 e.n.). Secțiunea a IX-a, m. 10 $a=0,80$ (amestecat în lutul neumblat).

2. Severus Alexander. Denar. RIC, IV/2, nr. 139 A, Roma, 222—228. Secțiunea a XII-a, m. 18, $a=0,10—0,15$ m.

Săpăturile din anul 1969 au dat o primă imagine în legătură cu modul în care este organizată praetentura castrului de la Bologna. Ele

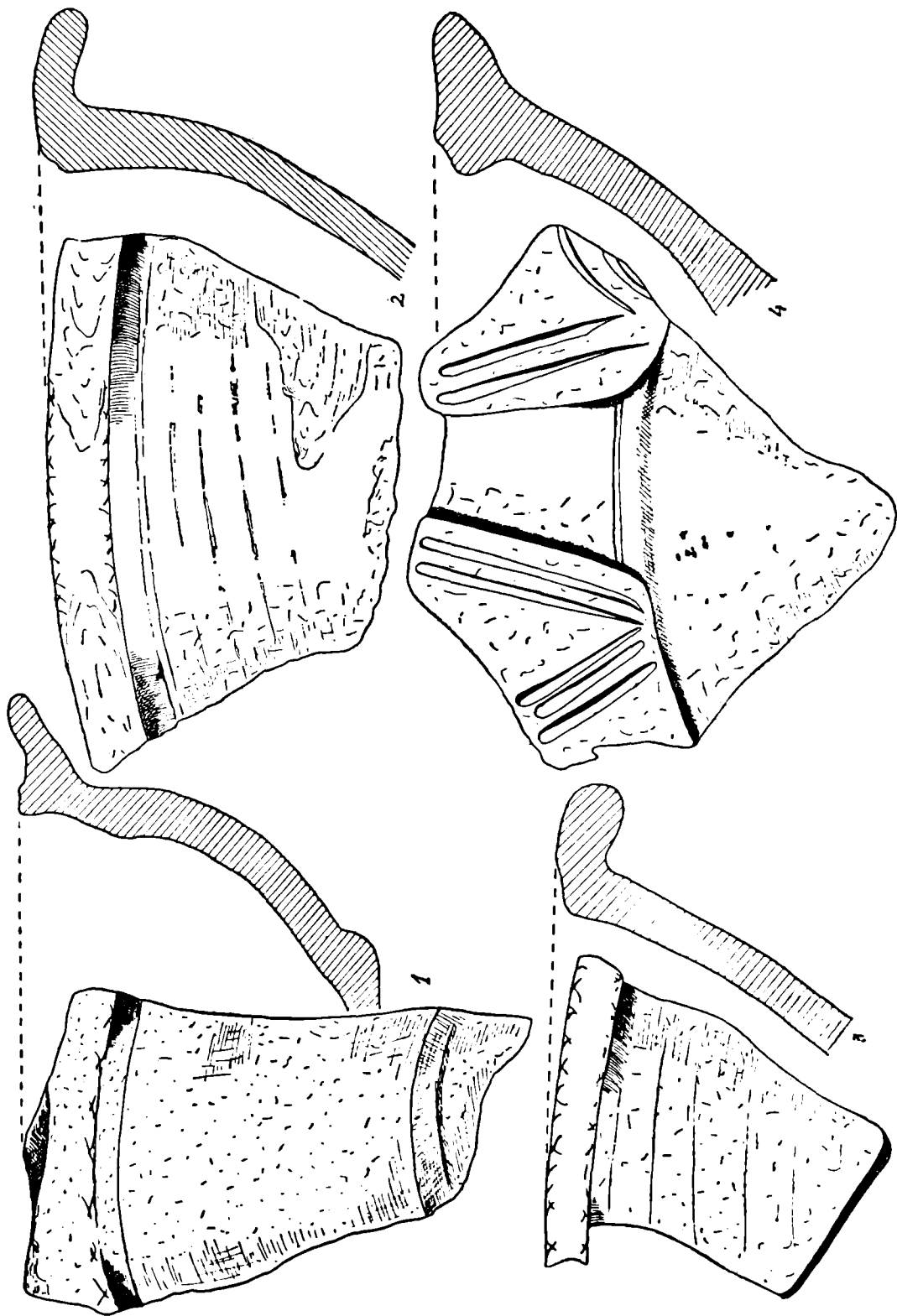


Fig. 15, Vase pentru măcinat: mortaria. Scara 1 : 1.

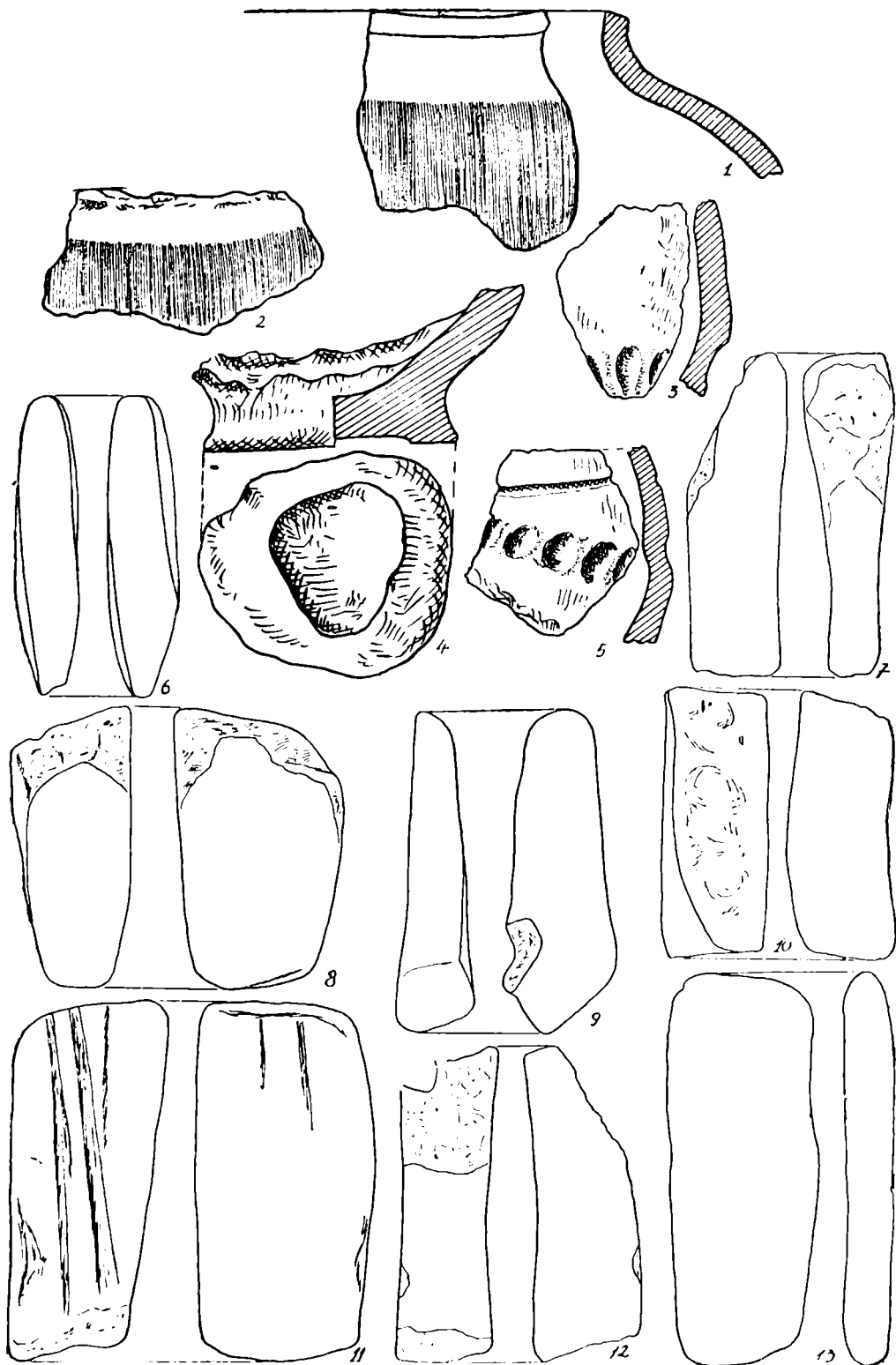


Fig. 16. Unelte de piatră și ceramică lucrată cu mîna. Scara 1 : 1.

reprezintă o etapă nouă în cercetarea castrului din Dacia romană de N. Praetentura are patru bărci de lungime egală, cca 40 m, dar lăţimea lor diferă. Nu ştim deocamdată care a fost raţiunea construirii bărcii de piatră, în continuarea barăcii cu pereţi din chirpic. Ele ar fi putut fi contemporane, zidul celei de piatră servind drept perete pentru cea de chirpic. Barăcile par a fi avut două straturi de locuire. Menţionăm că nu există o demarcare între cele două straturi. Singurul indiciu care ne permite această apreciere este faptul că partea inferioară a stratului de locuire este amestecată cu lut. S-ar putea ca ipoteza noastră să fie o simplă impresie. Cercetările permit câteva observaţii importante în legătură cu etapele de construire ale castrului. Faptul că *via principalis* şi *via praetoria* sînt aşezate direct pe lutul neumblat, permit datarea lor încă în prima fază, cea de pămînt a castrului care, deci, avea măcar în mare împărţirea în felul în care se prezintă ea în faza de piatră. În ce priveşte praetentura sinistra este evident că drumurile care despart barăcile nr. 1—2 şi 3—4 datează din perioada de început a castrului fiind contemporane cu *via principalis* şi *via praetoria*, în timp ce drumul care desparte barăcile nr. 2—3, aşezat peste un nivel de locuire mai vechi, este ulterior acestei perioade. Ar fi deci de crezut că în prima fază a castrului în praetentura sinistra ar fi existat numai trei bărci, iar mai tîrziu baraca centrală a fost împărţită în două părţi.

Stratul de locuire din interiorul barăcilor este în general neatins de la adîncimea de 0,30 m de suprafaţa actuală a solului. El se prezintă omogen avînd culoare roşcată pigmentată cu cărbune, arsuri, materialul arheologic este identic pe toată adîncimea lui. În punctele sigure de delimitare dintre cele două straturi faptul este verificat. În legătură cu materialul arheologic se impun câteva observaţii. Prima se referă la ceramică. Ca şi materialul din anii anteriori am putut constata că factura şi culoarea pastei prezintă elemente specifice în strînsă legătură cu forma vasului. Astfel oala care este un vas de utilitate generală prezintă pastă de culori şi factură diferite, în timp ce anumite variante de strachini, dar mai ales cămile, mortaria prezintă în chip aproape constant pastă de foarte bună calitate şi în general are aceeaşi culoare (roşie). Observaţia de mai sus se referă deocamdată la o cantitate mai mică de ceramică, ea urmează să fie verificată după analiza unei cantităţi mari de material arheologic.

Ceramica de import (*terra sigillata*) este de factură gallică. Gippus M. a lucrat în Gallia la Lezou în timpul lui Antoninus Pius⁹. Descoperirea fragmentelor la adîncimea de 0,80 m constituie un indiciu important în legătură cu datarea stratului de locuire. Prezenţa ceramicii

⁹ Juhász G., în *Diss Pann*, II, 3, p. 142, pl. LXVI, nr. 125 a. Vezi şi *CIL*, XIII, 2014, 41 b.

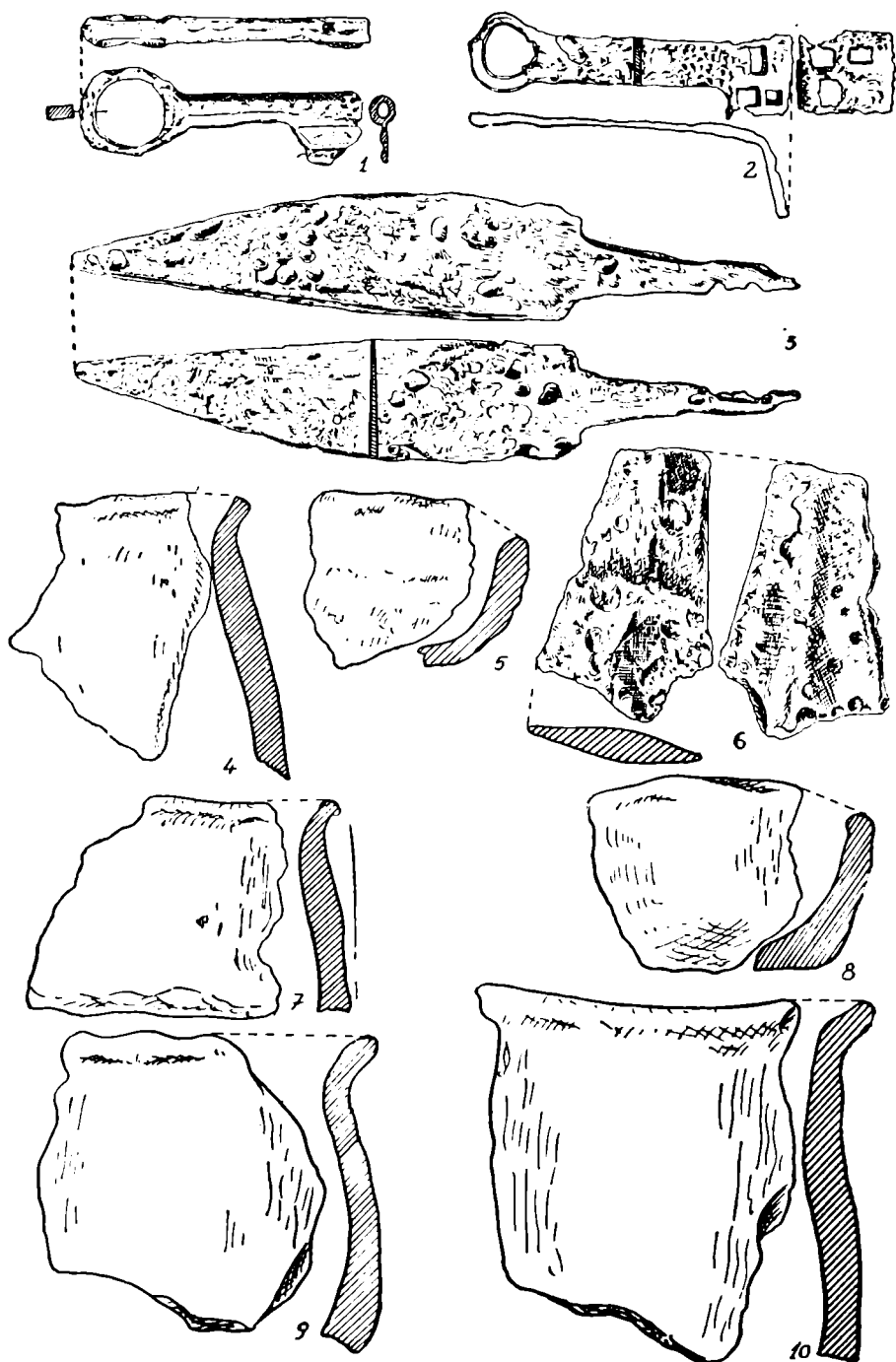


Fig. 17. Ceramică dacică; piese din fier. Scara 1:1.

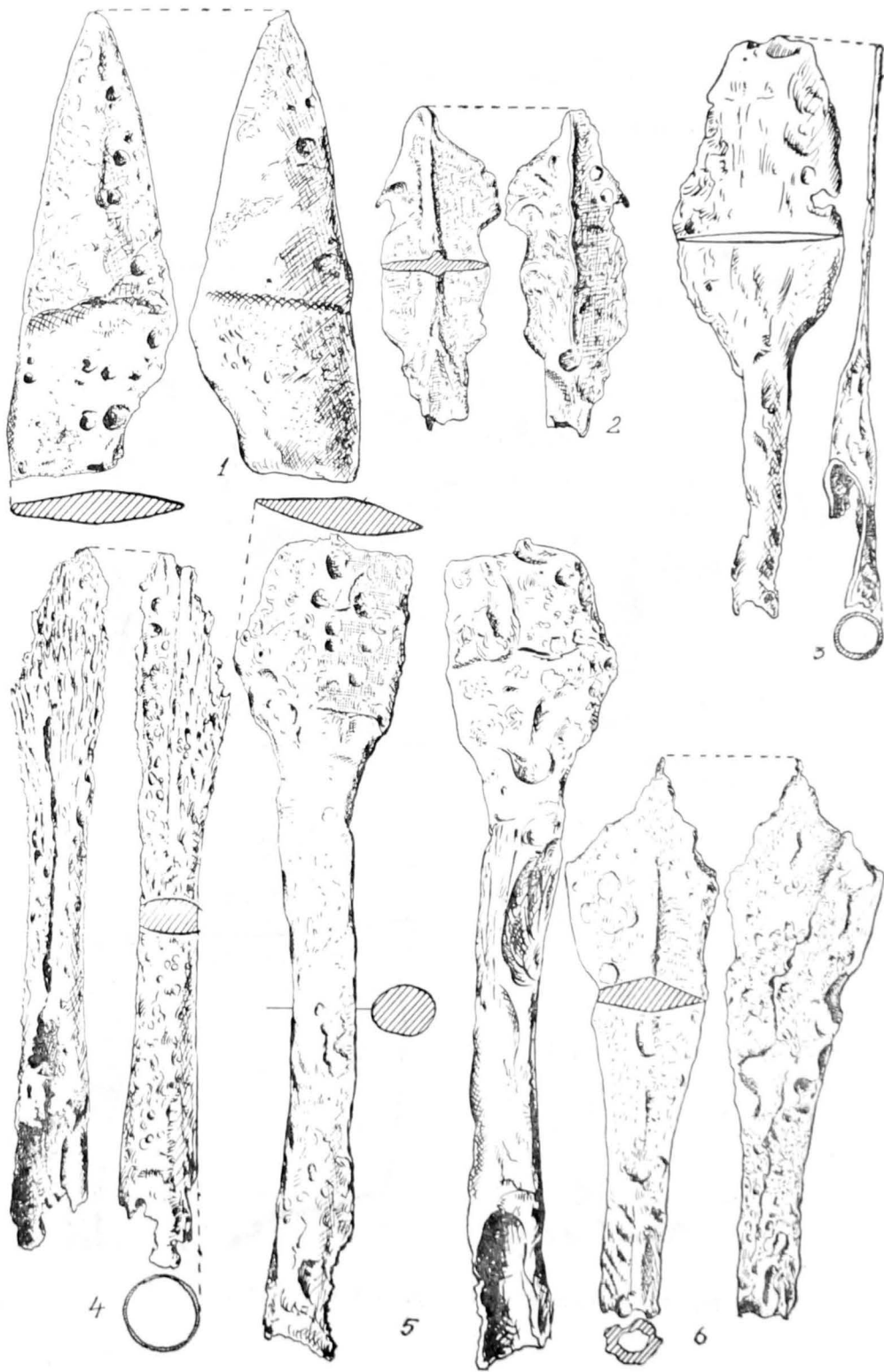


Fig. 18. Arme romane din castru. Scara 1:1.

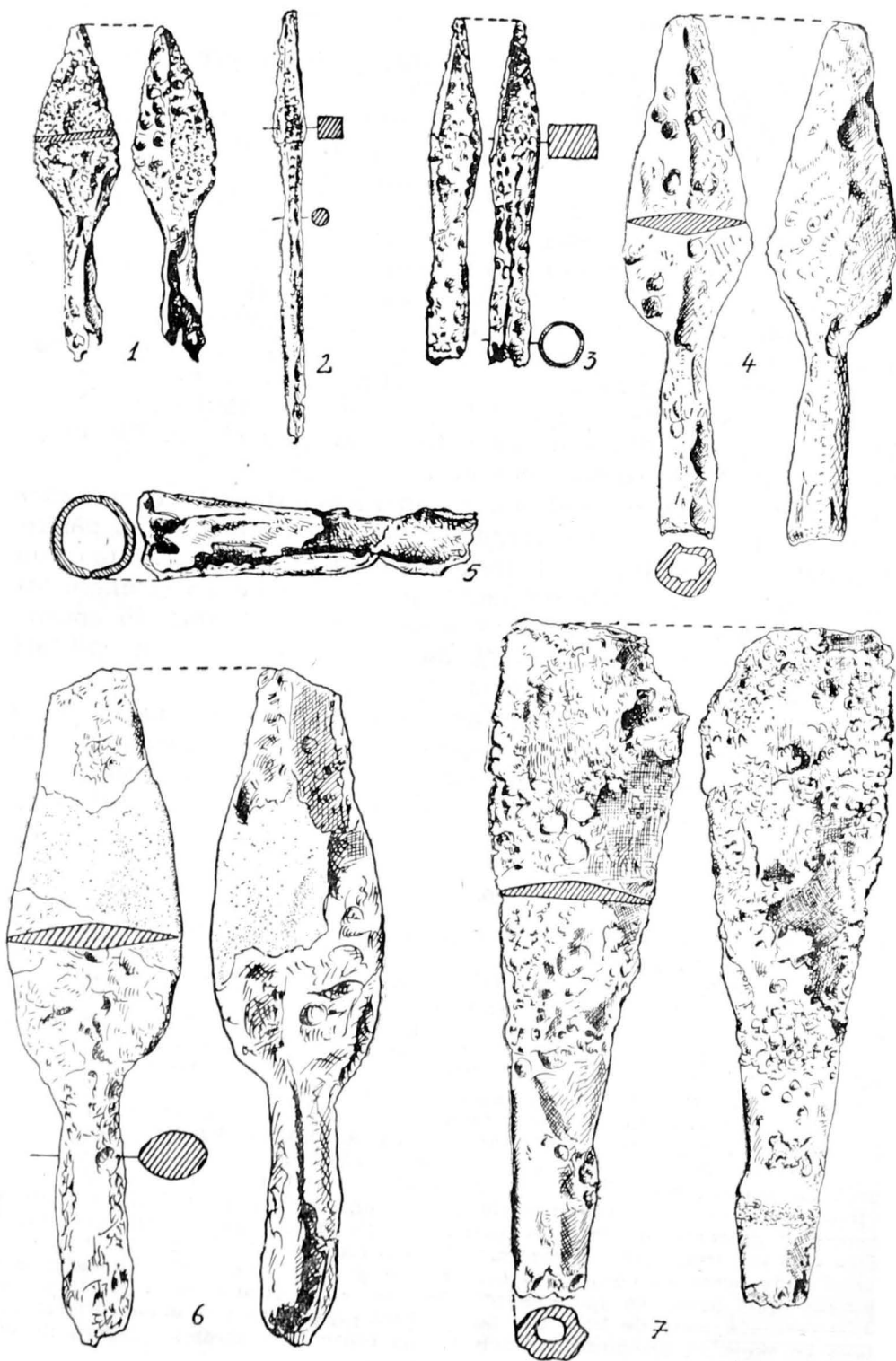


Fig. 19. Arme romane din castru. Scara 1:1.

de factură gallică în Dacia confirmă afirmațiile despre marea pătrundere a produselor gallice în provinciile răsăritene^{9a}.

Din barăci, dar mai ales din interiorul și din jurul construcțiilor de piatră (clădirile B, D, pretoriul și baie) au apărut o mare cantitate de cărămizi, țigle și olane. O parte dintre ele poartă ștampilele celor două trupe care au staționat în castru cohors II Hispanorum Scutata Cyrenaica și Cohors I Aelia Gaesatorum. Aceste ștampile au fost peste tot găsite împreună fără nici o deosebire. Doar o variantă a ștampilei cohors I Aelia Gaesatorum a fost găsită numai la baie pînă acum. Alături de ștampilele cunoscute, apar tipuri și variante necunoscute ale acestor ștampile. Alături de ștampilele cărora li se recunoaște caracterul militar au apărut în continuare ștampile CEZ despre care încă nu se poate preciza dacă reprezintă prescurtarea unui nume de trupă (cohors I Aelia Gaesatorum) sau este o ștampilă civilă. Ele urmează să fie obiectul unui studiu separat¹⁰.

În stratul de locuire continuă să apară amestecată cu ceramica și alte obiecte și arme romane, ceramica lucrată cu mîna. Ea își păstrează factura pastei și de obicei culoarea brună roșcată iar prezența pe unele fragmente a unor elemente de decor specific dacice, ca și unele forme ne întărește în convingerea că ea a fost lucrată de daci în epoca romană. Mai mult credem că acești daci au putut servi ca militari în unitățile care au fost cantonate în castru¹¹.

În legătură cu armele remarcăm că cea mai mare parte din ele, aparțin tipurilor de arme mari grele (lănci). Mai puține sînt armele ușoare. Dintre acestea din urmă am remarca forma neobișnuită a sulei cu cap romboidal plin despre care se consideră că apare abia pe

⁹ Dechelette, I, p. 193—195.

¹⁰ N. Gudea, *Acta MN*, IX, 1972, p. 413—437.

¹¹ Într-o scurtă prezentare pe care o face revistei *ActaMN*, VI, 1969 în publicația *Acta Arch*, XXIII, 1971, p. 438—439 cercetătorul maghiar Dénes Gabler se referă mai pe larg la articolul nostru despre „*Ceramica dacică din castrul roman de la Bologa*” p. 501—505. Domnia sa trecînd cu vederea sau neîțelegînd textul românesc se îndoiește de concluziile pe care le exprimam acolo în legătură cu interpretarea prezenței ceramicii dacice în castele romane și se întreabă în ce procent poate exista această ceramică. Într-un articol răspuns publicat pe această temă în revista *Tribuna*, an. XVI, nr. 25 din 22 iunie 1972 acad. prof. C. Daicoviciu „se îndoiește” pe bună dreptate de „îndoielile” cercetătorului maghiar și mă mustră pentru acordarea unei prea puține importanță prezenței în castru a cestei dacice. Și în articolul acela ca și în acesta de acum menționam că nu există urma ale unei așezări anterioare epocii romane pe locul unde se află castrul; că ceramica lucrată cu mîna prezintă nu numai forme tipice ceramicii dacice dinaintea cuceririi (cești, oale sac) dar și elemente de decor specifice (brîu alveolar, alveole în șir, etc). Nu are nici o importanță procentul de care se interesează atît de aproape cercetătorul maghiar; ceea ce este important este că ceramica lucrată cu mîna se află peste tot în castru; cercetările din acest an ne-o arată prezentă în și mai mare cantitate în barăcile soldaților din praetantura; ea apare la adîncimi diferite în strat ceea ce atestă prezența ei pe o perioadă mare de timp. Nu au legătură prea mare nici chiar formele tipice cu ceea ce vrem să demonstrăm; încît simpla prezență a acestei categorii de cera-

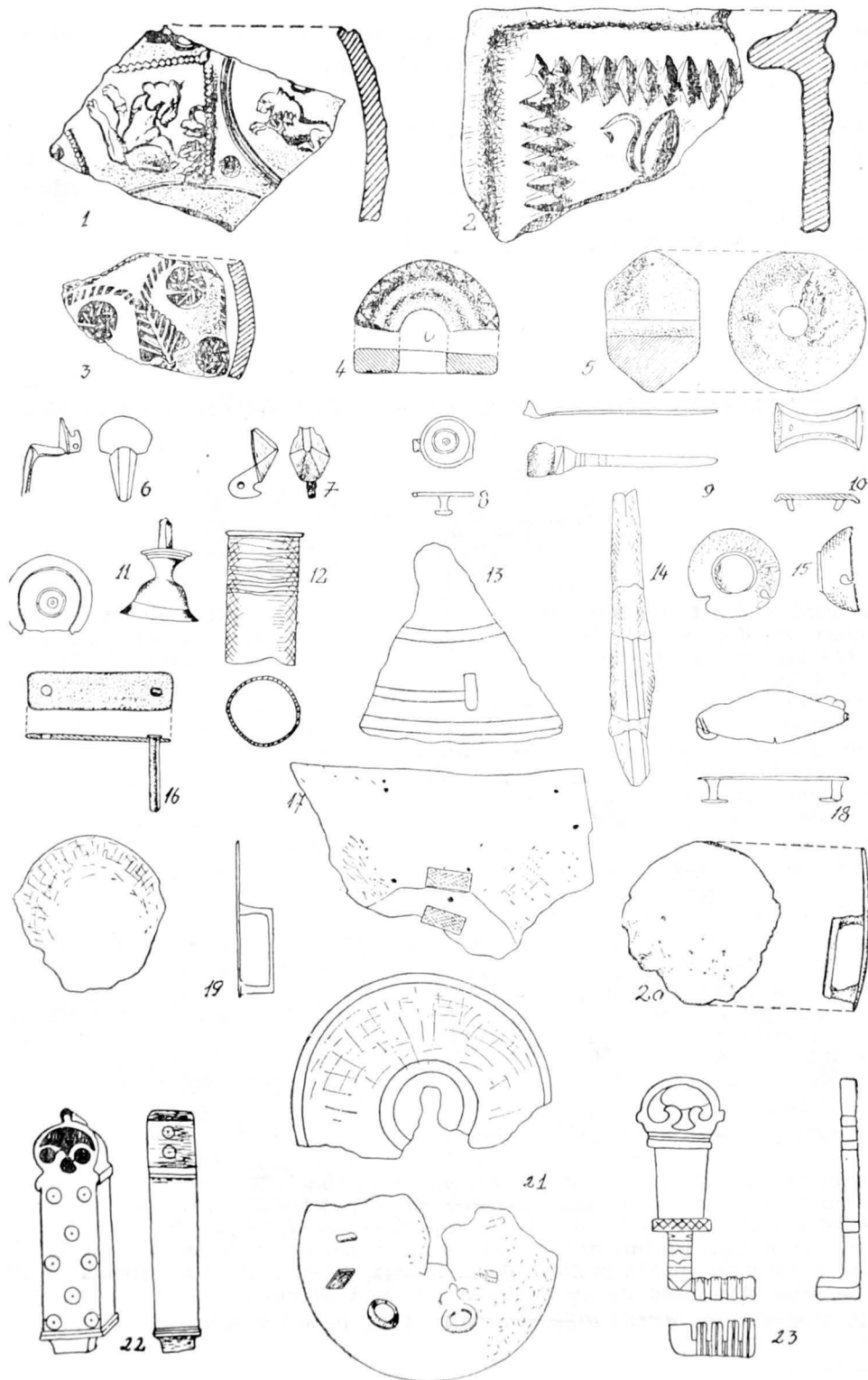


Fig. 20. Piese din bronz și ceramică de import. Scara 1 : 1.

la jumătatea secolului al III-lea¹². Faptul pare important pentru stabilizarea prezenței garnizoanelor romane în Dacia pînă la mijlocul și în al treilea sfert al secolului al III-lea.

Numărul destul de mare de unelte din piatră, fier și bronz (menționăm că cele prezentate reprezintă numai părți din materialul arheologic scos la iveală) la care se adaugă numeroase piese de echipament din bronz indică un nivel ridicat al vieții romane în acest punct îndepărtat al graniței nordice a imperiului.

DAS RÖMERLAGER VON BOLOGA. DIE ARCHÄOLOGISCHEN GRABUNGEN VON 1969

Zusammenfassung

Es werden die Grabungsergebnisse des Jahres 1969 vorgelegt; es wurde die *praetentura sinistra* (Schnitt IX) untersucht, wobei vier Baracken von fast gleicher Länge (40 m) identifiziert werden konnten, die durch dazwischenliegende Wege getrennt sind. Die Baracken haben verschiedene Breite. Nach eingehender Beschreibung des Schnittprofils erläutert der Verfasser, dass die Einrichtung des Lagers in der ersten Bauphase, mit Erdwall sich nicht hedeutend von derjenigen in der Steinphase unterscheidet. In der ersten Phase war das Lager ebenso orientiert und eingerichtet denn die *via principalis* und die *via praetoria* stammen aus dieser Periode. Der Unterschied hinsichtlich der Einrichtung bestand nur darin, dass die *praetentura sinistra* in der ersten Phase wahrscheinlich drei, in der zweiten aber vier Baracken hatte.

Weiters wurden untersucht: die Hauptwege des Lagers, *via praetoria* (Schnitt XI und XIII) und *via principalis* (Schnitt X); die *latera praetorii sinistra*, wo zwei Bauten mit Steinmauern festgestellt wurden: Gebäude B und C (Schnitt XII und XII A); die *porta principalis dextra*, Südturm.

Des weiteren bespricht der Autor das im der Untersuchungen gefundene archäologische Material: Import- und Provinzialkeramik, Eisen — und Steinwerkzeug, Waffen, Bronzegegenstände usw. Besondere Aufmerksamkeit schenkt der Verfasser der handgearbeiteten Tonware und betont ihre dakische Herkunft. Er behauptet, dass ihr Vorkommen im Lager auf die Existenz einer zahlreichen dakischen Bevölkerung schliessen lässt, die in der Nähe des Lagers lebte und aus deren Reihen sich die Soldaten der beiden im Lager stationierten Kohorten rekrutierten.

mică lucrată cu mîna este un fapt ieșit din comun indicînd desigur producători aparte. Și ceașca, sau oala sac și elementele de decor sînt argumente în plus pe lîngă importantul fenomen al simplei prezențe a ceramicii lucrate cu mîna. Susținem în continuare ipoteza că de prezența acestei ceramici dacice lucrate cu mîna se leagă existența unei populații numeroase alături sau în apropiere de castru din care nu numai că a fost posibil, dar a fost la un moment dat necesară înprospătarea rîndurilor celor două unități militare de la Bologa. Acest lucru s-a întîmplat dealtfel în tot imperiul și nu văd de ce Dacia să fie făcut excepție.

¹² P. Couissin, *Les armes romaines*, Paris, 1926, p. 480 și urm.

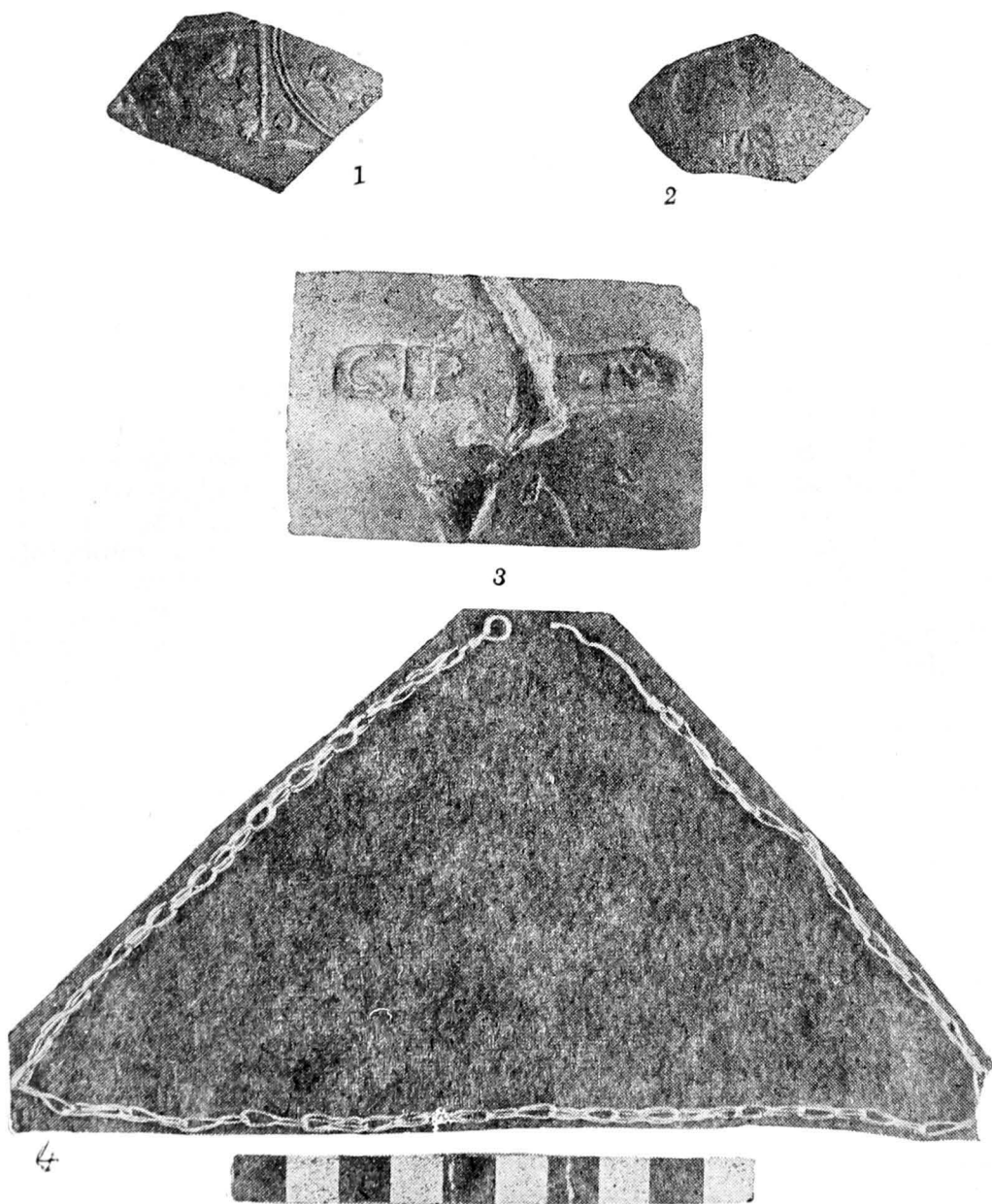


Fig. 21. Piese ceramice de import. Lănțisor de aur.